

Lunds universitet
Statsvetenskapliga institutionen

STVM01
VT08
Handledare: Håkan Magnusson

Äga rum

Offentliga rum betraktade i ett politiskt perspektiv,
fallet Pristina

Cecilia von Schéele

Abstract

In order to fully grasp the phenomena 'City' we must understand its political structure as an integrated part of its physical structure and vice versa. This thesis focuses on one crucial element of the City, the public space, and discusses it in relation to the public realm, or sphere, of the City. The aim is to see if it is possible to conceive public space as a spatial dimension of power, and if so, how to analyse this. With the help of the theoretical tool of two ideal types of the configuration of public space, "The city as civic public life" and "The city as authoritarian control" an empirical study is carried out on the case of Prishtina, capital of Kosovo.

Conclusions made are that function and use of a city's public spaces can be understood in relation to changes in the political climate of the society. Furthermore, a void in the asset of concepts offered by the ideal types is found – and therefore also need for new concepts to describe and understand a public space undergoing a dynamic transformation, as being a part of a city in political transition.

Keywords: the City, public space, urban planning, political power, Prishtina.

Nyckelord: staden, offentligt rum, stadsplanering, politisk makt, Pristina.

Innehållsförteckning

1	Att förstå staden	2
1.1	Syfte och frågeställningar	2
1.2	Ordval	4
1.3	Metod och material.....	4
1.3.1	Kvalitativa semistrukturerade intervjuer.....	4
1.3.2	Idealtyper som analysverktyg.....	5
1.4	Disposition	6
2	En rumslig dimension av makt och offentlig sfär	7
2.1.1	Privat/offentligt.....	7
2.1.2	Makt	9
2.1.3	Tidigare forskning i en kosovarisk kontext.....	11
2.2	Stadens grammatik och de två idealtyperna	12
2.2.1	Torget.....	12
2.2.2	Gatan.....	12
2.2.3	Den tredje platsen	13
2.2.4	”Staden som medborgerlig offentlighet”	13
2.2.5	”Staden som auktoritär kontroll”	14
2.2.6	Operationalisering av idealtyperna.....	14
3	Pristinas offentliga rum.....	16
3.1	Samma plats – olika rum	16
3.2	Pristinas pulsåder – Bulevardi Nëna Tereze	18
3.3	I skuggan av makten – om universitetet som gick under jorden och cafékulturen.....	20
3.4	Varken torg, gata eller tredje plats	21
4	Äga rum	23
4.1	Mellanrum.....	24
4.2	Framtida forskning	25
5	Referenser	26
6	Bilaga 1. Intervjuguide.....	29

1 Att förstå staden

En stad är mer än hus, gator, affärer och parkeringsplatser samlade på en viss yta, den är också aktiviteter, verksamheter och människor och det är helheten som gör staden. Staden är per definition ett kollektiv, vilket kräver att de som lever och rör sig i den skapar vissa gemensamma förhållningssätt och regler för livet i staden. Staden blir på så sätt rum för politik (jfr Badersten 2002: 174f).

Hur ser detta rum ut? Frågan kommer att uppfattas olika beroende på vem du frågar. Arkitekter, urbanforskare eller statsvetare kan välja att förstå frågan utifrån vad som är brukligt inom deras respektive disciplin. Man kan också välja att vidga perspektiven och anta ett interdisciplinärt angreppssätt, något jag tror är viktigt för att nå ny kunskap. För att som statsvetare förstå staden som ett rum för politik, måste man kunna tolka det fysiska rum som staden också är. Med andra ord, den urbana miljön är ett både politiskt och fysiskt fenomen som bör förstås i sin helhet.

Rum är politik. Genom vår existens upptar vi alla en viss yta – vi har en rumslig dimension som inte går att bortförhandla. Detta är fundamentalt och kanske är det därför ett av de mest effektiva sätten att utöva makt genom historien har varit att erövra, kringskära och/eller kontrollera människors rum (jfr. Findley 2005:5). De offentliga rummen i staden är ytor som tillhör alla i staden, ett sätt att förstå stadens förutsättningar som kollektivt värde, är att förstå dessa rum. Kan vi se vem som har makten över dessa rum och/eller hur makt kommer till uttryck genom dem kan vi också förstå staden. För detta krävs att vi uppmärksammar både fysisk och politisk struktur.

Den här uppsatsen kommer att röra sig i ett rum som är både fysiskt och politiskt, teoretiskt och empiriskt, skriven med en vilja att förstå något lite mer om vad en stad är. I början av 1900-talet bodde 10 % av världens befolkning i städer, hundra år senare är det 50 % och urbaniseringen håller en hög takt. Att kunna bidra till en god stadsutveckling blir därmed en allt viktigare uppgift för de med intresse för staden. För att kunna göra detta behöver vi kunskap.

1.1 Syfte och frågeställningar

Med utgångspunkt i ovanstående resonemang är uppsatsens övergripande syfte att undersöka hur man kan förstå gestaltning, funktion och användning av stadens offentliga rum ur ett maktperspektiv. Det handlar om att studera kopplingen mellan det fysiska och det politiska i dessa rum för att möjliggöra en vidare förståelse av vilken roll de spelar för livet i staden. Jag menar att man genom att göra en tolkning av hur offentliga rum gestaltas och används kan skapa sig en

förståelse för en rumslig dimension av makt. Med en sådan förståelse kan man närma sig frågor om vems syften de offentliga rummen tjänar och för vem staden byggs, vilket ytterst är en demokratifråga.

En underökning av det här slaget skulle kunna genomföras som ett teoretiskt resonemang. Det finns dock flera anledningar att komplettera studien med empiri. För det första kan empirin göra en diskussion om annars relativt abstrakta värden mer konkret och förhoppningsvis därmed också mer pedagogisk. Jag tror också att det är i praktiken som teorin får mening. För det andra kan ett empiriskt fall förhoppningsvis tillföra studien oväntade infallsvinklar som annars skulle bli förbisedda i en enbart teoretisk studie.

Empirin hämtas från Kosovos huvudstad Pristina. Staden är ett extremfall, i flera aspekter, och har vid flera tillfällen varit skådeplats för radikala samhällsomvandlingar, något som gör staden dynamisk. Jag tror att detta faktum gör att de faktorer som påverkar samhällsklimatet framträder tydligare, blir urskiljbara och därmed lättare att tolka. Kosovo har länge varit ett omstritt territorium, från 1300-talet som del i det ottomanska riket till 1900-talet som del av ett Jugoslavien som föll samman, som provins i Serbien och 2000-talet som nybildad självständig stat. Landets huvudstad har med självklarhet påverkats av konflikterna. Enligt Scott A. Bollens kan studier av extrema urbana förhållanden, som av etniskt omstridda och politiskt oroliga städer lära oss något om generella fenomen. Att studera en stad som präglas av instabilitet kan belysa grundläggande samband mellan stadsplanering och politisk makt bättre än studier av en stad med mer tillrättalagda förhållanden. I en stad som länge präglats av politisk stabilitet kan dessa samband ha blivit mer komplexa och därför svåra att se (jfr. Bollens 2008: 1257).

Uppsatsen är skriven med en ambition att föra ett principiellt resonemang kring frågor om stadens offentlig-rumsliga fenomen, ur ett politiskt perspektiv. Detta görs med en grund i både teori och empiri, vilket återspeglas i uppsatsens frågeställningar. Uppsatsens övergripande frågeställning är: Hur kan vi förstå gestaltning av stadens offentliga rum som en form av maktutövning? Inför det empiriska materialet, är en mer konkret frågeställning: Hur kan vi tolka funktion och användning av Pristinas offentliga rum i relation till maktförhållanden i samhället?

I uppsatsen används begreppet 'funktion' i betydelsen "den med gestaltningen åsyftade användningen", med andra ord, den användning av platsen som var intentionen med utformningen av rummet. I kontrast till 'funktion' betecknar 'användning' här den *faktiska* användningen av platsen. 'Gestaltning' beskriver dels fysisk utformning av ett rum, men har också en vidare betydelse, då det också innefattar skapandet av de normer och regler som präglar ett visst offentligt rum.

1.2 Ordval

För att undvika begreppsförvirring vill jag kort nämna något om en del språkliga avvägningar jag gjort.

I uppsatsen benämns en medborgare i Kosovo 'kosovar' när den aktuella personens etnicitet inte är av betydelse för sammanhanget. Är det av betydelse används benämningen 'kosovoalban' eller 'kosovoserb'.

"Kosovo" och "Pristina" skrivs just så, med svensk stavning. De platser i Pristina som jag diskuterar i uppsatsen har jag valt att återge med sina albanska egennamn. Första gången de nämns förklaras också betydelsen av namnen genom min egen översättning till svenska.

1.3 Metod och material

Studier med ett fysiskt och/eller rumsligt perspektiv på offentliga rum har varken en lång eller bred tradition inom statsvetenskapen. Den i uppsatsen inledande teoretiska delen kan ses som en forskningsöversikt, men har även ett vidare syfte i att ytterligare precisera och ringa in det fält och de problem som är av intresse för uppsatsen. Detta problemområde befinner sig i en skärningspunkt mellan flera olika akademiska discipliner – statsvetenskaplig, arkitekturteoretisk, urban-teoretisk samt kulturgeografisk – forskning från dessa olika områden kommer därför att vara av intresse. Med hjälp av denna bakgrund kan vi sedan närma oss ett sätt att som statsvetare studera den här typen av problem.

Den empiriska delen av uppsatsen är en studie av ett antal offentliga rum i Pristina. Materialet utgörs huvudsakligen av kvalitativa semistrukturerade intervjuer gjorda i staden i april 2008 (se vidare avsnitt 1.3.1). Detta analyseras sedan med hjälp av idealtyper, vilket jag funnit vara ett lämpligt analysverktyg då mitt intresse ligger i att tolka de idéer som ligger bakom funktion, användning och gestaltning av offentliga rum (se vidare avsnitt 1.3.2).

1.3.1 Kvalitativa semistrukturerade intervjuer

Kvalitativa semistrukturerade intervjuer har genomförts med nio stycken intervjupersoner. Valet av denna intervjumetod gjordes av främst två anledningar, bredd och djup. Jag hade när jag gjorde intervjuerna endast liten kunskap om Pristinas stadsstruktur och offentliga rum, och ville att intervjuerna skulle kunna ge mig en bred ingång till ämnet. Dock ville jag utöver bredden även ta del av intervjupersonernas uppfattning i specifika frågor, för att ge studien ett djup. I ett sådant fall lämpar sig en kvalitativ semistrukturerad intervju väl (Leech 2002: 665). Det ger intervjuaren möjlighet att öppna med vida frågor och en relativ

frihet att sedan formulera följdfrågor, något som ger intervjun både djup och bredd.

Det primära kriteriet vid valet av intervjupersoner var att dessa, genom sin yrkesroll eller på annat sätt, skulle ha god insikt i och kunskap om stadsutveckling i Pristina. Efter att ha skapat ett antal kontakter i staden använde jag 'snöbollsmetoden' för att komma i kontakt med ytterligare personer som kunde vara av intresse att samtala med. Vad det gäller egenskaper i denna grupp intervjuade personer är det främst två faktorer som kan vara av vikt för analysen, som jag vill belysa.

Den första faktorn är att intervjupersonerna *inte* är valda för att representera den myndighet, firma eller institution de är anställda vid. Vid mina förundersökningar i Pristina hade det nämligen visat sig att det i Kosovo är mycket vanligt att ha minst två anställningar. Detta visade sig också gälla för de jag sedan kom att intervjuas. De flesta av dem är arkitekter och kombinerade exempelvis jobb på stadsbyggnadskontoret med jobb vid universitetets institution för arkitektur eller en anställning som borgmästarens rådgivare i planfrågor kombinerat med att driva en privat arkitektbyrå. I ett svenskt sammanhang skulle detta kanske ge upphov till en tveksamhet kallad "intressekonflikt", men i Kosovo är det på grund av de låga lönerna istället en fråga om överlevnad.¹

Den andra faktorn är att samtliga nio intervjupersoner är kosovoalbaner, den folkgrupp som idag utgör drygt 90 % av Kosovos befolkning. Jag upplyser om detta därför att Kosovos historia och samtid präglas av en djup konflikt mellan kosovoalbaner och kosovoserber (och serber) om vilken grupp som har rätten till det kosovoariska territoriet. En uppfattning om samhällsliga förändringar och historiska skeenden i Kosovo präglas därmed rimligtvis av vilken av dessa grupper du tillhör. Jag anser inte att det faktum att alla jag intervjuat är kosovoalbaner är problematiskt för studien i sig, så länge det finns en medvetenhet om med vilken utgångspunkt tolkningen av Pristinas offentliga rum görs. Med en sådan ingång i arbetet, att göra en tolkning, är det viktigt att vara medveten om att faktorer som människors bakgrund och erfarenhet påverkar deras uppfattning av verkligheten.

1.3.2 Idealtyper som analysverktyg

För att sortera materialet och strukturera analysen, kommer jag att använda mig av idealtyper som analysverktyg. Begreppet idealtyp förknippas ofta med Max Weber och i en weberiansk användning av idealtyper används dessa som instrument i analyser av särskilda företeelser, som tankekonstruktioner utifrån vilka man sedan kan formulera hypoteser. I denna uppsats är det som tankekonstruktioner de används och har som sådana ingen motsvarighet i verkligheten, däremot använder jag inte idealtyperna till att formulera hypoteser.

---

¹ Som exempel kan nämnas att en genomsnittlig månadslön för en heltidsarbetande universitetslärare ligger runt 200 Euro.

Dess främsta funktion är här att utgöra ett raster som kan läggas över materialet för att på så sätt visa vad som är relevant för analysen och hur denna information sedan kan tolkas i relation ett visst idésystem (jrf Bergström & Boreus 2005: 159f).

Björn Badersten konstruerar i sin avhandling *Medborgardygden. Den europeiska staden och det offentliga rummets etos* (2002), två idealtyper som han kallar ”Staden som medborgerlig offentlighet” respektive ”Staden som auktoritär kontroll”. De är utvecklade med utgångspunkt i den principdiskussion han för om medborgarens dygder och staden som mötesplats och social interaktionsmiljö (Badersten 2002: 200f). Dessa två idealtyper är utgångspunkten för de jag sedan kommer att använda mig av i analysen. Då fokus ligger vid det offentliga rummet mer än vid medborgardygdena kommer jag att modifiera Baderstens idealtyper en aning, dock behåller jag benämningen av dem då jag anser att de på ett bra sätt fångar deras respektive huvudpoänger. I avsnitt 2.2 ”Stadens grammatik och de två idealtyperna” återkommer jag till en presentation av dessa.

1.4 Disposition

Uppsatsens upplägg ser ut som följer: i första halvan av nästa kapitel, ”En rumslig dimension av makt och offentlig sfär”, diskuteras vad ’rum’ kan innebära; en distinktion mellan ’privat’ och ’offentligt’ rum; hur det offentliga rummet kan sättas i relation till frågor om makt. I kapitlets senare halva introduceras först hur olika typer av offentliga rum kategoriseras inom ramen för idealtyperna; därefter själva idealtyperna ”Staden som medborgerlig offentlighet” och ”Staden som auktoritär kontroll”. Sist i det kapitlet operationaliseras idealtyperna och sammanfattas i en matris.

I tredje kapitlet, ”Pristinas offentliga rum”, används idealtyperna för att göra en analys av ett antal offentliga rum i Pristina.

I det fjärde och sista kapitlet, ”Äga rum”, diskuteras resultaten från analysen men även det som inte täcks in av begreppsapparaten – rum som inte är möjliga att tolka utifrån de använda idealtyperna. Slutligen diskuterar jag vad som kan vara intressant för framtida forskning.

2 En rumslig dimension av makt och offentlig sfär

Rum – litet ord med många betydelser. Inom akademien är rum ett begrepp med olika innebörd för olika discipliner. Inom urbanteori och kulturgeografi har rum ofta betraktats som ett storskaligt och strukturellt fenomen, medan det inom arkitekturteorin ofta haft en betydelse som något mer begränsat materiellt (Kärrholm 2004: 19). Trots en sådan skillnad är de flesta överrens om att rummet i sig inte har något eget förklaringsvärde innan det kopplas till mer specifika betydelser eller diskurser (Kärrholm 2004: 19). Det vill säga, rummet ”blir” inte något förrän det fylls med mening. Vilken betydelse rummet ges bestäms bland annat av dem som styr dess utformning och därför blir rummet intressant att studera ur ett maktperspektiv. Detta återkommer jag till i avsnitt 2.1.2.

2.1.1 Privat/offentligt

Den här uppsatsens fokus ligger vid vad som kallas ’offentligt rum’. Det brukar ofta definieras i motsats till vad som är ’privat rum’, men behöver inte göra det. Hur fungerar då denna gränsdragning och vad handlar den egentligen om? I detta avsnitt diskuteras hur man kan förstå dikotomin privat/offentligt rum. Genom en sådan diskussion kan vi närma oss en förståelse av vad ’offentligt rum’ innebär.

För en överblick av hur begreppet ’offentligt’ använts, särskilt i relation till ’privat’, kan man identifiera minst fyra breda diskurser: 1) Den liberala/ekonomiska modellen, i vilken dikotomin är baseras på statens administration respektive den fria marknaden. Prioriteten ligger i skyddandet av den privata sfären gentemot den offentliga, då individens tillgång till makt finns i den förra. 2) Den republikanska/civila modellen, där det offentliga är en sfär för medborgarskap och gemenskap, på ett analytiskt plan skild från både statens administration och marknaden. I denna modell finns makten i det offentliga då det är en sfär för debatt och deliberation. Det privata är här frånvaro av makt. 3) Den sociala modellen, där den offentliga sfären bygger individens självrepresentation och interaktion i ett kollektivt sammanhang. 4) Den feministiska modellen, där dikotomin bygger på hemmet och familjen (’det privata’) visavi stat, arbete och ekonomi (jfr. Gabrielsson 2006: 74f, Kilian 1998: 119, Weintraub 1997: 7-34). Ovanstående uppräknade visar på begreppens skiftande och därför diffusa karaktär. Ska mina utgångspunkter för analysen positioneras i förhållande till någon av dessa mycket generaliserade kategorier, passar de bäst inom ramen för den republikanska/civila modellen.

Är diskussionen om det offentliga rummet överhuvudtaget relevant? I en arkitektur- och stadsplaneringsdiskussion har debatten om detta fenomen sedan 1990-talet främst präglats av dess förmodade ”försvinnande” (jfr. ex. Gabrielsson 2006: 75, Amin & Thrift 2002: 135, Kilian 1998: 115). Finns det alltså inget offentligt rum? Resonemanget har sin grund i en postmodern kritik av den modernistiska dikotomiseringen av privat/offentligt. I en postmodern tradition har denna gräns upplösts. Ur detta konstaterande har forskare gått olika vägar för att finna en lösning.

I en av de mest klassiska domedagsskildringarna av det offentliga rummets existens, *Variations on a Theme Park: the New American City and the End of Public Space* (1992) pläderar Michael Sorkin för en återgång till den traditionella staden. Han menar vidare att en kamp för staden som vi kände den, är en kamp för demokratin (Sorkin 1992: XI f). Denna typ av resonemang har kritiserats av bland andra Kristiaan Borret, som menar att det handlar om en dröm om ett demokratiskt rum som bara antas ha funnits. Idén om det demokratiska torget går tillbaka på den grekiska stadstatens *agora* som aldrig var demokratisk, menar Borret, utan endast öppen för fria vita män (Borret 2005: 96). Borret tillhör dem som menar att vi istället för att drömma om det förgångna bör se framåt och ge nya problemen nya lösningar. Som en följd av upplösningen av gränsen mellan offentligt och privat har staden blivit diffus. För att förstå staden i denna nya skepnad behövs nya begrepp för det som tidigare benämndes ”offentligt” eller ”privat” i staden (Gabrielsson 2006: 77, 79 ff).

I sin avhandling *Att göra skillnad. Det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar* (2006) kritiserar Catharina Gabrielsson den samtida postmoderna debatten om det offentliga rummets försvinnande. Hon menar att denna diskurs har sina poänger, men att vi behöver distinktionen mellan privat och offentligt för att vi överhuvudtaget ska kunna föra en kritisk och demokratisk diskussion om det politiska. För att kunna tala om det politiska måste det vara något *annat*, än det som inte är politiskt (Gabrielsson, 2006: 79-86).

En gräns, om det finns en sådan, mellan privat och offentligt, är svår att sätta. Därmed blir det svårt att definiera det offentliga rummet utifrån denna dikotomi. Jag går vidare genom att diskutera hur begreppet istället kan beskrivas utifrån sig själv.

Det offentliga rummet bör karaktäriseras av alla medborgares tillgång till detsamma. För detta krävs öppenhet och tolerans. David Harvey skriver i artikeln “Social Justice, Postmodernism, and the City” (2002) om Iris Marion Youngs normativa ideal för stadslivet i ett rättvist och civiliserat samhälle, som bygger på ett tillåtande och uppmuntrande av sociala relationer mellan olika grupper. Det handlar om en öppenhet inför ett ’oassimilerat annat’ (”an unassimilated otherness”) (Harvey 2002: 387 f). Det offentliga rummet bör präglas av en social rättvisa, som här ska förstås som något som inte förutsätter en homogenisering eller ett utslätande av olikheter människor emellan, utan bygger på institutioner som skapar respekt för olikheter grupper emellan (Harvey 2002: 388). Badersten hävdar att ”[v]ad som är offentligt är per definition öppet och inkluderande, till offentligheten har alla tillträde. Men för att något ska bli offentligt krävs

genomströmning, rörelse och mångfald; offentlighet är, kan man säga, differentiering utan exkludering.” (Badersten 2002: 179). Bilden av det ideala offentliga rummet som framträder påminner om den av en ideal demokrati. Ett fungerande offentligt rum framstår som essentiellt för upprätthållandet av de värden som anses vara grundstenar i en demokrati. Hur grundläggande det offentliga är hävdas också av Hannah Arendt – enligt henne är det offentliga livet en av de viktigaste förutsättningarna i det mänskliga varat – utan tillgång till offentlighet kan man inte vara helt mänsklig (som återgett av Kilian 1998: 119).

Detta är inte på något sätt en uttömmande diskussion om det offentliga rummet, snarare en minimal tårtbit. Vad det gäller framtiden för en diskussion om det offentligt/privat måste denna, enligt Gabrielsson, tas från det plan där den förs i samhällsdebatten idag – där de skilda sfärerna definieras och särskils efter ägandeförhållanden – till ett plan bortom detta (Gabrielsson 2006: 27, 78). Hon skriver att ”även om ägandeskapet är av betydelse för att upprätthålla och garantera de medborgerliga rättigheterna, så finns fortfarande en utbredd oförmåga att se det offentliga rummet i ett djupare politiskt perspektiv – som någonting *annat* än vad som betingas av marknadskrafterna” (Gabrielsson 2006: 78). För ett sådant djupare politiskt perspektiv på det offentliga rummet tror jag att ett interdisciplinärt angreppssätt är nödvändigt. När man kan studera något politiskt ur ett rumsligt perspektiv, eller tvärtom, kommer man nå bortom en definition baserad på ägandeförhållanden.

2.1.2 Makt

Man kan studera en rumslig dimension av makt genom att undersöka byggnaders och platser symboliska laddning. Detta har bland andra Thomas A. Marcus gjort i *Buildings and Power. Freedom & Control in the Origin of Modern Building Types* (1993) och Harold D. Laswell i *The Signature of Power. Buildings, Communication, and Policy* (1979). I denna uppsats är det inte främst den fysiska gestaltningen av rummet *i sig* som är av intresse. Här är den fysiska formen intressant i det perspektivet att den bidrar till att föreskriva en viss plats funktion. Som tidigare diskuterats används begreppet gestaltning i en relativt vid bemärkelse, i vilken fysisk utformning endast är en faktor som får mening i relation till andra faktorer (som normer och regler). I detta avsnitt kommer jag därför inte lägga någon större vikt vid tidigare analyser som enbart behandlat fysiska aspekter av rum i relation till makt.

Henri Lefebvres *The Production of Space* (1971) bidrog till att vidga diskussionen om stadens rum då han hävdade att det finns en omedelbar koppling mellan fysiskt rum och sociala konstruktioner och relationer. I *Social Justice and the City* (1973) lyfter David Harvey frågan om hur stadens byggda form och funktion upplevs av dem som använder och rör sig genom den.

Lisa Findley gör i *Buildings Change. Architecture, Politics and Cultural Agency* (2005) ett intressant resonemang om hur makt kommer till uttryck i en rumslig sfär. Rätten att ta plats, i en fysisk mening, handlar ytterst om individuell frihet. Att beröva någon makt och inflytande över det fysiska rum man som

människa upptar, är att frånta människan en av de basala förutsättningarna för hennes existens (Findley 2005: 5). Enligt Findley finns det fyra breda kategorier av rumsliga maktstrategier: 1) Konstruktion av hierarkier. 2) Segregering. 3) Marginalisering. 4) Storskaliga och tidsmässigt stora mekanismer som orsakar rumslig förändring som apartheid, kolonialisering och globalisering (Findley 2005: 9). Här är främst de tre första kategorierna av intresse.

Rumslig konstruktion av hierarkier. Ett av de tydligaste formerna denna typ av maktutövning kommer till uttryck i, är uppsättandet av statyer. En person som anses hedervärd eller mer värd än andra och blir föremål för en staty som monteras på en plåtå, *över* medborgarna (Findley 2005: 9). Statyerna är inte heller sällan byggda i storlek större än naturlig. Inom ramen för denna strategi diskuterar Findley även hur man genom markering av gränser med exempelvis höga staket runt gated communities eller privata golfklubbar, tydligt visar på gränser mellan mer respektive mindre privilegierade grupper i samhället. Vidare kan vi även studera hierarki rumsligt sett genom att se vad som definieras som centrum respektive periferi. Har man tillgång till centrum har man tillgång till makten. De som inte har detta förpassas till marginalen, till periferin (Findley 2005: 11).

Marginalisering. Strategin är att upprätthålla makten genom att förflytta dem som hotar makten. Detta kan ske rumsligt (förflyttning till annan plats exempelvis fängelse eller periferin, se ovan) eller processuellt (till exempel genom att förneka någon rätten att rösta i val, stänga av kommunikationslänkar som radio eller tv), eller i kombination av de båda.

Segregering. Strategi som syftar till att utestänga oönskade grupper av befolkningen genom att sätta dem utom synhåll, osynliggöra dem. Vad det gäller den fysiska miljön innebär detta ofta att områden där dessa grupper bor eller rör sig, också blir osynliga för stadens offentliga service – renhållningen fungerar dåligt, infrastrukturen underhålls inte etc (Findley 2005: 16).

Kim Dovey skriver i *Framing Places. Mediating power in built form* (1999) att en förklaring av sammanhanget mellan makt och rum på ett plan är "en tautologisk sanning" – gestaltningen av en plats styrs av den eller de som har makten (1999: 1). Rumsgestaltning blir i denna mening en elitistisk verksamhet. Dock, skriver Dovey, har byggd form/gestaltat rum inte någon inneboende förtryckande mekanism. Men, platser är alltid gestaltade i enlighet med något eller någons intresse, företrädesvis kopplat till ekonomisk vinst, politisk makt eller status (Dovey 1999: 1). Rummet blir därför till med en viss avsikt och kommer därför att som fysiskt rum uppbära någon form av betydelse. Tolkar man den kan man avslöja den de intressen som låg bakom skapandet av rummet (Dovey 1999:1). Han konstaterar med detta att en rumsgestaltande aktion inte är autonom och inte går att skilja från samhällsförändringar. Uppgiften för forskningen i det här fältet är, enligt Dovey, att undersöka och klargöra vems intressen det är som tillgodoses i gestaltningen av rummen (Dovey 1999: 5)

Det offentliga rummet i en diskussion om makt är också en fråga om representation. Det handlar om vad det offentliga rummet uttrycker i fråga om vilka som befolkar det. I ett sådant perspektiv kan man hävda att de som har tillträde till det offentliga rummet också är de som anses vara representanter för samhället och som sådana fullvärdiga medborgare. "Vem som tillåts vistas i det

offentliga rummet bestäms ofta av förhandlingar om säkerhet, kulturell identitet samt social och geografisk tillhörighet” (Zukin citerad av Kilian 1998: 118). Din (kulturella) identitet är på så sätt avgörande för om du kommer känna att du har tillträde till det offentliga rummet, kan du känna igen dig i de andra som vistas där har du också tillträde. För frågor om representation är det offentliga rummet främst intressant ur den aspekten att en aktiv närvaro i rummet motsvarar ett aktivt medborgarskap och en inkludering i den offentliga sfären (Kilian 1998: 118). Som följd av resonemanget blir det offentliga rummet ett iscensättande av den offentliga sfären, de två fenomenen kan förstås som varandras återspeglings. Den syn på det offentliga som förmedlas är en del av den republikanska civila diskursen om offentligt/privat (se avsnitt 2.1.1)

2.1.3 Tidigare forskning i en kosovarisk kontext

Ovan har jag genom att diskutera tidigare forskning ringat in det forskningsfält som är relevant för uppsatsen. Man kan se det som en forskningsöversikt som också bidragit till att formulera och förklara uppsatsens teoretiska avgränsning. Den empiriska delen av studien är geografiskt sett tydligt avgränsad, det handlar om Pristina i Kosovo. Tidigare teoretisk forskning inom detta fält med koppling till just Pristina har dock inte varit lätt att hitta, särskilt inte på något språk jag läser utan förhinder (engelska och svenska). Här bör dock nämnas Tommy Books *Balkanstaden, i ständigt förvandling. Stadsbyggnadsmässigt och etniskt* (1996). Den är intressant då den undersöker hur förändringsprocesser på nationell nivå påverkat ett utvalt antal städer på Balkan på lokal nivå (dock inte Pristina). Studien avgränsas dock till en undersökning av stadsstrukturer på ett övergripande plan, den har därmed inte något fokus på offentliga platser i staden. Vidare har den inte heller något uttalat maktperspektiv på rummets omvandling.

I antologin *Mutations, Rem Koolhaas Harvard Project on the City* (2000) har det europeiska forskarnätverket Uncertain States of Europe (USE) gjort en studie av Europa, som de menar präglas av en osäkerhet och obalans, som de genom att analysera ett antal europeiska städer försöker förstå. Pristina tolkas som en ”dubbel stad”, eller en stad i två lager som aldrig möts, där det ena är den lokala staden som befolkas av främst albaner och en minoritet serber och det andra befolkas av representanter för det internationella samfundet (som har hög närvaro i staden).

I övrigt har jag funnit två uppsatser. Den ena är Olivia Starrs ”honors thesis” ”The Unimagined City. Urban Development and Historical Identity in Pristina” (2006), en uppsats som genom att studera kartor över Pristina från tre olika årtal (1964, 1995 och 2004) och intervjuja människor boende i staden diskuterar hur Pristinas identitet förändrats under åren. Den andra är Eliza Hoxhas masteruppsats ”Pristina Escape” (2006), i vilken Pristina studeras genom att se stadsplanering som ett sätt att skriva historia (”storytelling”) och planerarens roll som historieskrivare.

2.2 Stadens grammatik och de två idealtyperna

I detta avsnitt behandlas inledningsvis vad Badersten kallar tre 'byggstenar' i stadens offentlig-rumsliga grammatik, torget, gatan och den tredje platsen (Badersten 2002: 185). Det är dessa tre typer av fysiska rum i staden som kommer att utgöra tre dimensioner i idealtyperna. Efter de tre byggstenarna presenteras de två idealtyperna "Staden som medborgerlig offentlighet" respektive "Staden som auktoritär kontroll". Sist sammanfattas och operationaliseras idealtyperna i en matris.

2.2.1 Torget

Torget beskrivs ofta som det rum i staden som under längst tid utmärkt sig som plats för debatt och diskussion, Badersten skriver att torget varit "sinnebild för det offentliga och en symbol för öppenhet och för folkligt deltagande" (Badersten 2002: 185f). I antiken var torget med sin öppna karaktär den centrala mötesplatsen för det öppna samtalet och politikens viktigaste rum. Torget har genom historien också varit viktig som platsen där människor möts och gör affärer med varandra, en funktion som återspeglas i vårt svenska ord "torg" som härstammar från det frygiska "torgu" som betyder handel eller handelsplats (Badersten 2002: 187).

Med sin centrala roll i politiken har det dock inte enbart givit utrymme för folkets öppna samtal, utan också varit en viktig plats för makthavare att kontrollera och manifesteras sin makt på. "Genom att begränsa tillgången till torget, genom att övervaka och reglera aktiviteten på det och genom att på dess yta orkestrera och mana till samling har torget helt enkelt bildat symbol för maktens suveränitet" (Badersten 2002: 187f). Att torget genom historien rymt vitt skilda funktioner och varit plats för både konflikt och samförstånd förstärker dess funktion av centralplats i stadens offentliga liv. Att denna historia lämnat och lämnar avtryck på den fysiska platsen och därmed blir avläsbar för nya generationer i staden ger torget ytterligare en funktion – "ett slags museum över stadens kollektiva minne" (Badersten 2002: 189).

2.2.2 Gatan

Gatan har samma självklara plats i stadens offentliga liv som torget och kan ses som dess utsträckt motsvarighet. Badersten menar att gatan får denna roll genom att den är en självklar plats att röra sig fritt på både för de som rör sig utmed den och för de som har sin fasta adress på den. Den får så sin funktion som livligt offentligt rum. Vi kan också se gatan som ett kollektivt mellanrum, då den länkar olika privata enheter i staden till varandra: "Själva uppkomsten av gatan som ett definierat offentligt område skulle kunna betraktas som en politisk handling, där individuella rättigheter tas över och bortdefinieras av någon form av gemensam eller kommunal maktinstans" (Badersten 2002: 191).

Gatan, precis som torget, är dock inte enbart plats för vardagliga möten utan även för konflikt. Gatan är och har länge varit platsen för demonstrationståg och upplopp. Ett samtida exempel där gatan får symbolisera offentligt rum per se är genom den löst sammansatta rörelsen Reclaim the Streets gatufester/-aktioner. Vid dessa manifesteras gatan som ett ursprungligen kollektivt rum som idag har ockuperats av privata krafter och som bör återtas av det offentliga, av folket.

2.2.3 Den tredje platsen

”Den tredje platsen är de informella tillhåll i staden – restauranger, kaféer, konditorier, ölhallar, pubar och, kan man tillägga, teatrar, museer och parker – som förmedlar miljöer för informella samtal och som genom sin funktion av samlingspunkt stimulerar till debatt och diskussion” (Badersten 2002: 194). Den tredje platsen är således något som rör sig på gränsen mellan det privata och det offentliga. I dessa rum blir det kanske som allra tydligast att rum/plats inte har en inneboende egenskap som antingen privat eller offentligt, utan att dessa två verkar sida vid sida. Begreppet ‘den tredje platsen’ myntade Ray Oldenburg i sin bok *The great good place: cafés, coffee shops, community centers, beauty parlors, general stores, bars, hangouts, and how they get you through the day* (1989).

2.2.4 ”Staden som medborgerlig offentlighet”

I detta ideal utgör stadens offentliga miljöer en ”livaktig offentlighet, där människor kontinuerligt interagerar i en omgivning som stimulerar till möten och social interaktion”, skriver Badersten (2002: 198). Detta kan uppfattas som en cirkeldefinition, men tar vi vad som diskuterades ovan i åtanke, att det offentliga rummets gestaltning både är förutsättning för och effekt av samhällsklimatet, ser vi att detta också är ett cirkelresonemang.

Interaktionen som sker och samtalen som pågår mellan människor i stadens kollektiva rum formar en för invånarna delad föreställning om det gemensamma goda och egenintresse bryts så mot allmänintresse. Med detta inte sagt att det sker i ständigt samförstånd, men där finns en ständig dynamik och en uppfattning om att det kollektiva har ett värde.

Torget är den naturliga möteplatsen – ett *agora*, samtalets huvudarena – dess funktioner är både kommersiella och politiska. Torgets funktioner rinner vidare över i gaturummet, i en gata som är mångfunktionell och differentierad – privata, halvprivata såväl som offentliga miljöer ligger sida vid sida. Det är ett rum som byter skepnad och funktion under dygnets olika timmar, men rörelsen är ständig och aktiviteterna upphör inte för det. Detta ideal rymmer också fullt av tredje platser som fungerar som informella mötesplatser för samtal och idéutbyte. Platser där medborgare kan prata öppet, utan tankar på vad som får eller inte får sägas. ”I denna civilitetens samvaro, i detta ödmjukhetens fält, formas idéer om gemenskapens väl” (Badersten 2002: 199).

2.2.5 ”Staden som auktoritär kontroll”

Badersten har utvecklat denna idealtyp som en negation till ”Staden som medborgerlig offentlighet”. Med detta följer att de är asymmetriskt konstruerade – endast den första (”...medborgerlig offentlighet”) står på en utvecklad normativ grund, medan den som här ska behandlas, ”Staden som auktoritär kontroll”, saknar en sådan (Badersten 2002: 202).

I detta ideal är medborgarens möjlighet till fritt och öppet samtal i stadens offentliga rum starkt begränsad och hennes inflytande över det kollektiva likaså. Maktens, överhetens, närvaro dominerar de gemensamma platserna i staden som ”bildar skådeplats för dominans och hierarkisk kontroll” (Badersten 2002: 199). Frånvaron av det öppna samtalet i kombination med den hierarkiska kontrollen gör att den enda kommunikation som existerar i det offentliga rummet är ensidig, det är envägskommunikation från stadens eller landets makthavare till dess medborgare.

I denna stad finns få platser för interaktion medborgare emellan. Om det finns några torg överhuvudtaget är de inte platser för möten eller samvaro, utan snarare uppställningsplatser för monument som hyllar och symboliserar den härskande makten. Torgen, precis som gatorna är monofunktionella. Gatans miljö präglas av att gränserna mellan privat och offentligt är tydliga, det saknas gråzoner dem emellan. Den tredje platsen är här inte informella mötesrum, halvprivata zoner som kopplar ihop det offentliga med det privata, utan fungerar snarare som ”ett skydd mot en omgivande och kontrollerande offentlighet” (Badersten 2002: 200). Dessa miljöer fungerar dock inte ostört, den härskande makten gör sig ständigt påmind och reducerar platserna till tysta rum utan möjlighet till dialog eller diskussion (Badersten 2002: 200).

I en stad av denna idealtyp har medborgarens aktiva ansvarstagande för det gemensamma ersatts med värnandet om det egna. I de offentliga rummen är det tyst och i de privata växer främlingsfientlighet och misstänksamhet. ”Staden har reducerats till en plats med gator och byggnader; staden har på sätt och vis upphört att vara stad. Och medborgaren har upphört att vara medborgare” (Badersten 2002: 200).

2.2.6 Operationalisering av idealtyperna

I matrisen nedan har jag gjort en mycket kortfattad och grovt generaliserad sammanfattning av idealtyperna. Idealtyperna i sig är schablonmässiga och i matrisen blir de en schablon av sig själva. De får därför inte, som ovan diskuterats, ses som något som har en sann motsvarighet i en faktisk stad. Nej, denna sammanfattning är gjord för att analysen ska bli lättare att följa, för att läsaren tydligare ska kunna se mot vilken bakgrund jag tolkar mitt material.

(Figur 2.2.6):

	Torget	Gatan	Den tredje platsen
Staden som medborgerlig offentlighet	Används och befolkas ständigt av alla stadens medborgare, plats för <i>samtal</i> och handel.	<i>Mångfunktionell</i> , liv dygnet runt.	Öppna platser och lokaler för samtal och idéutbyte, nätverksskapande.
Staden som auktoritär kontroll	Om det finns torg är det tomt och oanvänt, och/eller plats för <i>monument</i> .	<i>Monofunktionell</i> , tom på liv. Utformad i syfte att vara lätt att kontrollera.	<i>Slutet</i> skydd mot en omgivande och kontrollerande offentlighet.

3 Pristinas offentliga rum

Med utgångspunkt i den matris som presenteras ovan analyseras i detta kapitel ett antal offentlig-rumsliga fenomen i Pristina. Syftet är att tolka deras funktion och användning i förhållande till ett rådande samhällsklimat. I kapitel fyra sätts denna tolkning i relation till de teorier som diskuterats i kapitel två.

Kapitlet första tre avsnitt är disponerade efter de tre ”byggstenarna”: torget, gatan och den tredje platsen. Det fjärde avsnittet ”Varken torg, gata eller tredje plats” behandlar det svårkategoriserade fenomenet ”staket”. De offentliga rum och fenomen i Pristina som analyseras är valda som ett resultat av intervjuerna därför att de anses vara väsentliga och av central betydelse för Pristina idag, men också för stadens historiska identitet. De är rum i staden som väcker känslor och som intervjupersonerna haft mycket att berätta om. De är dock även platser som man genom att studera en karta över Pristina förstår som centrala. Dessa platser utgör analysens rumsliga avgränsning.

Jag har valt att inte göra någon strikt avgränsning i tid. En stad är lager på lager av olika epokers stadsbyggande, ett fysiskt och politiskt rum under ständig förändring. Att därför ge en undersökning av staden en tidsram att förhålla sig till som skulle kunna eliminera möjligheten att referera till och diskutera vissa historiska skeenden ser jag därför som begränsande snarare än avgränsande.

För att undvika begreppsförvirring vill jag här passa på att påminna om att jag i analysen skiljer på funktion (föreskriven användning) och användning (faktisk användning), samt att gestaltning har en betydelse med vidare innebörd än fysisk utformning (för utförligare definition se avsnitt 1.1).

Referenser till de olika intervjupersonerna (IP) görs med en siffra. Vilken person som finns sig bakom vilken siffra kan utläsas i referensförteckningen.

3.1 Samma plats – olika rum

I avsnittet kommer vi huvudsakligen att befinna oss på en och samma fysiska plats i staden. Inledningsvis analyseras det som tidigare var Pristinas bazar, därefter Sheshi Vllazerim-Bashkim (Broderskaps- och enhetstorget), det torg som anlades på den plats där bazaren funnits. Sist diskuteras detta torg som det ser ut idag.

Mitt i centrala Pristina fanns fram till 1947 en bazar. Flera intervjupersoner beskriver denna som en av de viktigaste offentliga platserna i staden, sett i ett historiskt perspektiv (IP 2; 5; 6). Bazaren hade byggts under den ottomanska perioden i Kosovo och var stadens centrala handelsplats. Man kan diskutera om det är rätt att benämna bazaren, som var en till viss del överbyggd marknadsplats

ungefär som dagens gallerior, ett torg. Jag har dock funnit detta lämpligt, dels på grund av att torget under historien ofta varit just plats för handel (se avsnitt 3.2.1), dels med anledning av att bazarens med sin placering i staden beskrivits som en nod och en viktig mötesplats. ”Bazaren var ett mycket stort offentligt rum, med handel på, men med stor betydelse för det sociala livet, allt gjordes där, allt” (IP 6). IP 6 berättar om bazaren som en kontrast till det som hon anser är ett av det samtida Pristinas problem – bristen på fungerande offentliga platser. Bazaren var en del av stadskärnan och hade ett strategiskt läge mellan andra offentliga funktioner/byggnader – som moskéerna, *han* (pub) och *hamam* (badhus). Runt omkring dessa fanns *mahallas* (bostäder/bostadsområden) (Hersher 2007: 20, IP 6). Bazarens funktion och användning passar således in i idealtypen ”Staden som medborgerlig offentlighet”.

År 1945 införlivades Kosovo i den nybildade kommunistiska staten Jugoslavien, som en autonom region inom Serbien (Malcolm 1998: 314ff). Ansvaret för planeringen av städer i Kosovo tillföll det serbiska Institutet för stadsplanering (Hersher 2007: 19). 1947 köpte provinsens styre bazaren och gav Populära Fronten i uppdrag att riva den med mottot ”Förstör det gamla, bygg det nya!” (Hersher 2007: 20f).² Platsen stod sedan tom i ett decennium, vilket enligt Hersher fick Pristinas albanska invånare att förstå rivningen av bazaren som viktig främst ur synvinkeln ”förstör det gamla” (det som var albanskt) snarare än ”bygg det nya” (Hersher 2007: 23). Det kom dock att byggas nytt på platsen, man anlade Sheshi Vllazerim-Bashkim, som fortfarande finns kvar. Torg med detta namn (Broderskaps- och enhetstorget, fast på det språk som talades i aktuell region) anlades i många Jugoslaviska städer och skulle symbolisera enandet av den nya statens olika folkgrupper (Hersher 2007: 28). På torget finns även ett monument i funktionalistisk stil som ska symbolisera samma sak.

2008 är denna plats fortfarande lika centralt belägen i Pristina och utgör rummet mellan stadshuset, riksdagsbyggnaden och regeringsbyggnaden. Det är dock främst som mellanrum man kan karaktärisera detta torg idag. Om det är människor på torget är de passerande, på väg från en punkt till en annan. Torget används inte i sin funktion som torg i den bemärkelse det har i ”Staden som medborgerlig offentlighet”. Sheshi Vllazerim-Bashkims funktion var att hylla den Jugoslaviska statens symboliska värden. Ser vi bortom ett eventuellt nostalgiskt värde, kan rummet som det en gång gestaltades idag inte fylla sin funktion, staten Jugoslavien finns inte längre. Då det som på Balkan skulle vara broderskap och enhet under 1990-talet kom att få en inverterad betydelse samt då konflikten mellan serber/kosovoserber och kosovoalbaner fortfarande har högsta aktualitet är att föreslå ett nostalgiskt värde av torget förmodligen snarare ett ondsint hån. Med den funktion torget skapades för på 1950-talet (det monumentala) och den användning som präglar platsen idag (en icke-användning) svarar Sheshi Vllazerim-Bashkim mot ”Staden som auktoritär kontroll”.

---

² Populära fronten kallades arbetsgrupper som var en del av det kommunistiska partiet (Malcolm 1998: 316, Hersher 2007: 21)

Jag har ovan diskuterat samma fysiska plats genom nedslag vid olika tidpunkter i historien och man skulle kunna sammanfatta resonemanget med att det handlar om samma plats men olika rum. De olika rummen hör, när vi väljer att tolka dem utifrån idealtyperna, även hemma i två olika typer av samhällen. Man kan säga att det ovan handlat om att placera in rummen som punkter i ett visst fält i matrisen (figur 2.3.6). Eftersom de rummen under de olika tidpunkterna så tydligt motsvaras av olika idealtyper kan det vara intressant att inte stanna vid detta, utan gå vidare och studera denna förändring. Hur kan vi tolka en sådan?

Artiklarna "Urbicide, Urbanism, and Urban Destruction in Kosovo" av Andrew Hersher och "Against anthropocentrism: the destruction of the built environment as a distinct form of political violence" av Martin Coward diskuterar rivningen av Pristinas bazar som ett fall av urbicide.³ Begreppet har sitt ursprung i de två orden "urban" och efterledet "-cide" (homicide, genocide etc) och ska förstås som en specifik form av våld (Coward 2006: 427, Hersher 2007: 1). Det är en medveten förstörelse av vissa punkter i staden som inte nödvändigtvis handlar om byggnader av symboliskt kulturarvsvärde utan även mer vardagliga funktioner som affärer, parkeringar, caféer och torg (Coward 2006: 420). Hersher menar att begreppet även kan användas för att beskriva sätt att omforma fysiska miljöer (alltså inte enbart rivning/bombning), som i Kosovo under mitten av förra seklet benämndes "modernisering" (Hersher 2007: 3). I det att urbicide betecknar en specifik typ av våld, beskriver den samtidigt hur makt kan utövas både genom en till synes fredlig omgestaltning och som förstörelse av fysisk stadsmiljö.

Begreppet urbicide ger oss en möjlighet att förstå själva omgestaltningen, som den aktion det är, av bazaren till Sheshi Vllazerim-Bashkim som en form av maktutövning. Denna plats ger således uttryck för auktoritär makt i tre dimensioner – i funktion, användning och den akt/process som den gestaltades. Därmed kan vi se omgestaltningen som något som motsvaras av "Staden som auktoritär kontroll", även om varken idealtyperna eller matrisen egentligen medger analys av en förändringsprocess. Att göra denna idealtypskategorisering av omgestaltningen är därmed inte oproblematiskt och kanske egentligen är att bända för mycket på analysverktyget. Jag återkommer till detta i avsnitt 4.1.

3.2 Pristinas pulsåder – Bulevardi Nëna Tereze

I detta avsnitt analyseras Bulevardi Nëna Tereze (Moder Teresa-boulevarden), en central gata i Pristina. Den tidsperiod som utforskas löper från tidigt 1980-tal till nutid. Det handlar om funktion, användning, gestaltning, dimensioner som alla genomgått förändringar under de senaste tre decennierna. Samtliga intervjupersoner berättade om Nëna Tereze, ur ett eller annat perspektiv, vid en

---

³ Då jag inte funnit någon översättning av begreppet till svenska har jag valt att använda den engelska termen.

fråga om viktiga offentliga rum i staden, med betydelse både idag och ur ett historiskt perspektiv. Gatan framstår som stadens pulsåder.

Nëna Tereze har en lång tradition som offentligt rum och "har varit det av folket mest använda offentliga rummet" (IP 2). "Det var en plats där man kunde promenera på kvällen, [...] där man kunde möta människor, se människor, känna människor" (IP 2). En gata av denna funktion och användning kallas på Balkan "korzo" vilket betecknar en gata där man umgås med vänner och familj, men flanerar den fram och tillbaka.⁴ "Offentligt rum betyder 'gata' för oss [...] och vad vi gör på offentliga platser är att promenera, snarare än att stå eller sitta där" (IP 4). Gatan var tidigare trafikerad av bilar dagtid, men avstängd för biltrafik på kvällen (från 1970-talet). Från 1987 till 1990 var gatan stängd för biltrafik hela dygnet (IP 2).

Nëna Tereze utgjorde även, under vissa tidsperioder (återkommer till detta), den väg som demonstrationer genom staden tog. IP 4 menar att kosovoalbaner av tradition inte samlas stillasittande eller stående som grupper i staden. Under hennes ungdom innebar gruppvisa samlingar av albaner ett potentiellt hot – orsakande upplopp eller demonstrationer – för den i staden ständigt närvarande serbiska polisen. Därför, menar hon, samlades man som kosovoalbaner inte på torg därför att det drog till sig uppmärksamhet från den serbiska polisen (IP 4). Funktion och användning av Nëna Tereze var under 1970- och 80-tal sammanfallande, det var en gata som användes – och användes till skilda saker som demonstrationer och flanering, handel. Under denna tid passar gatan därmed väl in i idealtypen "Staden som medborgerlig offentlighet".

1974 fick Jugoslavien en ny konstitution, som för Kosovos del innebar att provinsen likställdes med andra provinser i det federala Jugoslavien och därmed inte (till lika hög grad) var knutet till Serbien (Malcolm 1998: 327). I maj 1980 dog Tito, och enligt många den starka tron på ett enat Jugoslavien med honom (jfr. Vickers 1998: 194). På våren 1981 utbröt demonstrationer på universitetet i Pristina, då studenterna protesterade mot vad de ansåg vara undermåliga levnadsförhållanden, demonstrationer som snabbt spred sig från universitetsområdet till Pristinas centrala delar (Vickers 1998: 197ff). Demonstrationerna startade vid campusområdet – Bregu i diellit, men rörde sig sedan utmed Nëna Tereze (IP 7, 8).

"Men så är inte fallet längre [Nëna Tereze som välanvänd korzo], det upphörde att vara så under tidigt 90-tal, med förändringen av den folkliga kulturen [som istället blev] cafékulturen, som den kallas" (IP 2). Vi får anledning att återkomma till cafékulturen i nästa avsnitt, vad som är viktigt här är att Nëna Tereze upphörde att fungera som korzo till tidigt 1990-tal. "När Serbien reducerade [Kosovos] autonomi öppnade de gatan för bilar" (IP 2). 1989 stärkte Milosevic serbernas kontroll över Kosovo genom att reducera provinsens autonomi i förhållande till Serbien (Malcolm 1998: 344). Med detta stärktes kosovoserbernas position i samhället gentemot kosovoalbanernas. Under samma tid beslutades att biltrafiken på Nëna Tereze inte skulle spärras av kvällstid, utan

---

⁴ Ordet kommer från italienskans "corzo".

trafikeras av bilar dygnet runt. Nëna Tereze förlorade på så sätt sin funktion som korzo. Detta är ett tydligt exempel på hur makten för att kontrollera folket, dess rörelser i staden, förändrar ett offentligt rums funktion genom att omgestalta det. Här ligger betoningen i ”gestaltning” på ett ickefysiskt värde, som formella regler för användningen. Det hade effekt på användningen, ”man stannade hellre hemma än blev förolämpad av den serbiska polisen” (IP 4). Nëna Tereze tömdes på människor. Gatan under denna tidsperiod passar väl in i beskrivningen av gatan i ”Staden som auktoritär kontroll”.

3.3 I skuggan av makten – om universitetet som gick under jorden och cafékulturen

Cafékulturen i Pristina är stor och machiaton, som är det populära sättet att dricka kaffe på, är godare än i Italien. Denna kultur är dock inte bara ett samtida fenomen. Den växte fram under tidigt 1990-tal (IP 8). Det var en tid då man som kosovoalban inte kände sig trygg på gatan, utan var rädd att bli trakasserad av serbisk polis (IP 4). Det hade hänt något i det kosovoariska samhället.

När Kosovos autonomi reducerades på initiativ av Slobodan Milosevic i mars 1989 bröt stora demonstrationer ut i Pristina och på andra håll i Kosovo. I upploppen dödades människor och hundratals arresterades. Efter upploppen, som pågick under flera veckor, kringkars den kosovoalbanska befolkningens medborgerliga rättigheter. Serbiska lagar antagna 1989 föreskrev att albaner inte fick sälja eller köpa privat egendom utan särskilt tillstånd från myndigheterna. I juni 1990 antogs en lag som temporärt skulle fungera under ”exceptionella tillstånd” i republiken. Denna kom dock att bli permanent – de handlade om att en av de största albanskspråkiga dagstidningarna, Rilindja, bannlystes, albanskspråkiga TV- och radiostationer stängdes, precis som Akademia e shkences dhe arteve (Kosovos akademi för konst och vetenskap) och över 80 000 statsanställda albaner blev uppsagda från sina jobb (Malcolm 1998: 344, 346). Som en effekt av detta var arbetslösheten bland kosovoalbaner 1995 70%. I misstro mot serbisk administration och politik kom kosovoalbanerna att upprätta ett parallellt välfärdssystem, med både vårdcentraler och skolor – som fick sina lokaler i de privata hem som hade ett rum över (Malcolm 1998: 349). Finansieringen kom från kosovoalbaner i diasporan samt skatter som togs ut av Democratic League of Kosovo under ledning av Ibrahim Rugova. En marknadsekonomi växte fram där den huvudsakliga näringen var handel (Hoxha 2006: 44). ”I tio år upprätthöll vi den parallella undervisningen, i våra hus, garage, etcetera. [Vi] improviserade [...] vårt utrymme [eftersom] vi hade blivit avstängda från [det som tidigare varit] vårt utrymme, skolor och studentkorridorer” (IP 6)

Som vi tidigare noterat kopplar en av intervjupersonerna spontant ihop det att Nëna Tereze upphörde att fungera som korzo med utvecklingen av cafékulturen. Samtidigt flyttade den undervisning som tidigare skett i universitetets- och skollokaler hade flyttat in i privata hem. Alltså, verksamheter och aktiviteter som

tidigare ägt rum i offentliga rum eller på offentliga platser lämnade dessa miljöer och flyttade in i privata rum. Denna rörelse omvandlade därmed dessa tidigare privata rum till något annat, till en miljö på gränsen mellan privat och offentligt – ett tredje rum. Eller, som en av intervjupersonerna uttrycker det: ”[Caféerna] är ett privat rum [private space] öppet för folket [the public]” (IP 2).

Fram till mitten till senare hälften av 1980-talet fanns det endast ett fåtal caféer i Pristina. ”[Vad det gäller cafékulturen] kan vi se en brott [i tiden] – från socialistisk era till [...] marknadsekonomi. [...] Det var i slutet av 80- och början av 90-talet som [...] man började umgås på caféer” (IP 2). Vi kan se två huvudsakliga anledningar till cafékulturens framväxt. Den ena är att kosovoalbaner (som då som idag utgör/utgjorde en majoritet i Pristina) inte kände sig säkra på gatorna och torgen. Den andra är framväxten av en marknadsekonomi efter decennier med planekonomi. Framväxten av marknadsekonomin påskyndades och förstärktes, som vi sett, av att den privata sektorn av samhället var den enda som var öppen för kosovoalbaner efter det att serberna begränsat deras tillträde till den offentliga sektorn. De två huvudledningarna skulle således kunna ses som kopplade till varandra och ha sin grund den serbiska regimen förtryck av kosovoalbaner.

Här var det tredje rummets funktion och användning ett skydd mot en omgivande och kontrollerande serbisk regering och/eller polisstyrka. Den tredje platsen kan därför placeras in i idealtypen ”Staden som auktoritär kontroll”.

3.4 Varken torg, gata eller tredje plats

Det finns ett offentlig-rumsligt-fenomen i Pristina som är svårt att undvika att reflektera över som besökare, jag förstod också att detta är sant även för stadens invånare (IP 3; 4; 5; 8; 9). Det handlar om kraftiga blå-vit-målade järnstaket, FN-blå-vita. Staketen omgärdar ibland byggnader men lika ofta är de monterade på ett sätt att man får känslan av att de är i vägen. De är då uppsatta tvärs över eller på annat sätt avgränsande offentliga rum. Eller snarare, rum som man av sammanhanget förstår tidigare varit offentliga rum. När en yta ramas in av staketen privatiseras de. Vi återkommer till detta.

Staketen är FN-blå-vita och monterade av FN. Sedan 1999, finns UNMIK (United Nations Interim Administration Mission in Kosovo) i Kosovo. Det finns tyvärr inte utrymme här att ge en tillfredsställande förklaring till UNMIKs roll i landet, den är komplicerad. Mycket kortfattat är UNMIK ett FN-organ som efter NATOs intervention i konflikten mellan Kosovo (som en del av Serbien) och Serbien tog över administrationen och styret av Kosovo. Missionen regleras i FNs säkerhetsråds resolution 1244. UNMIK har sedan 1999 existerat parallellt med en kosovarisk administration under uppbyggnad. Den 17 februari 2008 utropade Kosovo sin självständighet och det är meningen att missionen ska fasas ut och lämna landet i juni 2008. UNMIK har under åren blivit kritiserat för dess bristande förmåga att bidra till att skapa ett demokratiskt och rättsäkert samhälle i Kosovo. Förtroendet för UNMIK bland kosovarer är mycket lågt.

”Det är många offentliga rum i Pristina som har blivit avstängda. I jämförelse med hur det var innan kriget [...], då vi inte hade staketet” (IP 5). ”Staket är en UNMIK-tradition, de kom med dem.” (IP 4) Intervjupersonerna pratade om UNMIKs staket med ogillande. Ibland till och med upprördhet: apropå att kulturdepartementet är satt bakom UNMIK-staket säger IP 5 ”Vem skulle attackera kulturdepartementet för guds skull?! De [UNMIK] är paranoida”.

Till sin placering är Sheshi Vllazerim-bashkim en central punkt i Pristina. I avsnitt 3.1 konstaterades att torget idag främst används i syfte att nå från punkt A till punkt B. Torget har blivit en länk. Det finns dock en paradox i detta, då UNMIK genom sin placering av staket på torget dels gjort detta fysiskt mindre, men framförallt skurit av en av torgets viktigaste, mest använda, länkar. Man kan idag inte längre ta sig från torget till Nëna Tereze, vilket man tidigare kunnat (IP 5). Torgets främsta funktion idag, den som länk, är därmed begränsad.

Ett annat exempel är hur UNMIK har monterat staket runt sitt huvudkontor, som är centralt beläget i staden. Utmed ena sidan har skapat parkering för UNMIKs vita FN-jeepar genom att med staket helt stänga av en gata med tillhörande trottoar. ”Det handlar om säkerhet, ur deras synvinkel, inte vår” säger IP 5 och talar om hur UNMIK utmed en annan sida av huvudkontoret byggt en mur som ”ätit upp” en trottoar längs en av Pristinas mest trafikerade gator. Utmed en tredje sida skär staketet av kopplingen mellan vad som tidigare var två väl använda torg (IP 5). Att montera staket är ofta ett sätt att markera gränsen mellan privat och offentligt. När UNMIK lägger en sådan gräns mitt i det offentliga rummet innebär detta naturligtvis ett problem, då det ”privatiserar” det rummet innanför staketet (IP 1). Invånarna i Pristina har på så sätt blivit berövade offentligt rum (IP 5). Det gör inte bara det offentliga privat, det gör även tidigare funktionella offentliga rum dysfunktionella.

IP 8 förklarar att detta har kunnat genomföras då UNMIK haft rollen som regering, och som sådan kunnat bestämma vad som ska ske med de offentliga rummen (IP 8). UNMIKs legitimitet som regering är dock låg, då den inte är folkvald. Inte heller utövar den auktoritär kontroll. UNMIKs roll i Kosovo är som jag nämnt inte lätt att greppa och med sin unika status har den heller ingen motsvarighet (i världen) som man kan jämföra den med. Att kategorisera den samhällsordning som råder i Kosovo under UNMIK låter sig svårligen göras, dels då Kosovos status länge varit omtvistad (fram till självständigheten) dels då landet nu befinner sig i en fas av samtidigt både radikal förändring och stabilisering.

Även staketet som fenomen är svårt att kategorisera utifrån matrisen. Med det analysverktyg jag har kan jag inte tolka staketet som offentlig-rumsligt fenomen, inte heller sätta det i relation till vilken roll UNMIK spelar i Pristina. Idealtyperna kan dock hjälpa mig genom att göra det tydligt att detta handlar om något annat, något jag med min utgångspunkt inte har rätt begrepp för att analysera eller tolka. Detta kommer avsnitt 4.1 att handla om.

4 Äga rum

I kapitel tre såg vi hur man genom att tolka funktion och användning av offentliga rum i Pristina kan få (nya) perspektiv på hur dessa rum i staden är intimt förknippade med en rådande samhällsordning. Vi kunde, genom att studera rummen med det raster som idealtyperna erbjöd, se hur *användningen* påverkats och påverkas av de relationer som olika grupper av människor haft till makthavarna i staden såväl som till varandra. Analysen visar att *gestaltningen* av offentliga rum kan ses som en form av maktutövning, då rummen med sin *funktion* antingen begränsar eller tillåter vissa rörelsemönster eller förhållningssätt till staden som livsmiljö, för medborgarna.

Jag har vid flera tillfällen påpekat att det handlar om en tolkning av offentlig-rumsliga fenomen i Pristina, för att betona att detta är *en* historia om staden. Hade jag intervjuat andra personer, eller besökt staden vid en annan tidpunkt, hade resultaten av analysen troligtvis inte varit identiska med dem som nu presenteras. Det betyder dock inte att resultaten är godtyckliga, då förutsättningarna för analysen är tydligt redovisade i idealtyperna och den tillhörande matrisen. Uppsatsens övergripande syfte är att undersöka hur man kan förstå och studera gestaltning, funktion och användning av stadens offentliga rum ur ett maktperspektiv. Jag har visat på ett sätt att förstå hur den fysiska staden också är den politiska staden, för statsvetare tämligen utforskade marker. Det här är förhoppningsvis bara början. Stadens offentliga rum har varit i fokus, det kollektiva rum som stadens invånare delar mellan sig och därför också den mest uppenbara arenan för rumslig politik i staden. I det offentliga rummet blir medborgarens politiska fri- och rättigheter rumsliga – den enskildas tillgång till den offentlig sfär återspeglas i dennes tillträde till det offentliga rummet (jfr. ex Weintraub 1997: 7-34).

Med sin flertydighet fångar uppsatsens titel – ”Äga rum” – de kanske mest essentiella frågorna rörande det offentliga rummets betydelse i staden. Det handlar, för medborgaren, om att äga tillträde till det offentliga rummet. Det handlar i sin tur om vem som äger rummet, i vid bemärkelse. Dessa båda faktorer kommer sedan att vara avgörande för vad som sker, eller iscensätts, i det offentliga rummet – vad som äger rum där.

Att äga handlar också om att ha kontroll, och genom att kontrollera det offentliga rummet kan ett auktoritärt styre krympa handlingsutrymmet för sina medborgare. När Serbien på 1990-talet reducerade Kosovos autonomi och stärkte kontrollen över provinsen – skedde detta bland annat genom omorganiseringar av offentliga miljöer i huvudstaden Pristina. Vad som tidigare varit stadens livligaste och mest frekventerade mötesplats – Bulevardi Nëna Tereze – men även en naturlig väg för demonstrationer, stängdes av. Omgestaltningen bestod då i att åter

göra Nëna Tereze till en gata med biltrafik dygnet runt, i den meningen avstängd för flanerande eller demonstrerande människor.

Kontroll över det offentliga rummet tar sig dock inte bara sådana tydliga uttryck som i exemplet ovan. Även i en ”medborgerlig offentlighet” kan medborgarnas inflytande över hur stadens offentliga rum gestaltas begränsas. I Pristina görs detaljplaner, som enligt lag precis som i Sverige ska ställas ut för synpunkter från medborgarna, ofta av utländska arkitektbyråer. Inte sällan har det hänt att dessa när de ställts ut har varit skrivna på engelska, utan albansk (eller serbisk) översättning (IP 1). Detta begränsar naturligtvis invånarnas möjligheter att tycka till om planerna, då kunskaper i engelska Kosovo generellt sett inte är goda.

4.1 Mellanrum

Det visade sig finnas offentlig-rumsliga fenomen i Pristina som var svåra, eller inte möjliga, att analysera med hjälp av idealtyperna. Tydligast exempel på detta är UNMIKs blå-vita staket. De är varken torg, gata eller tredje plats, och de representerar varken auktoritär kontroll eller medborgerlig offentlighet. Det raster som analysverktyget utgör kan inte fånga upp staketen, de faller emellan, då de rör sig i en dimension som inte finns i matrisen. Som analytiskt fenomen hamnar staketen på så sätt i ett mellanrum. Som fysiskt fenomen skapar de i sig ett mellanrum, då de skärmar av eller delar upp det fysiska rum i vilket de monteras. Med andra ord, användning, funktion och gestaltning av de ytor som idag avgränsats eller begränsats av blå-vita staket är svåra att resonera om med den begreppsapparat som idealtyperna erbjuder. De kräver nya begrepp.

Ett annat exempel på när idealtyperna inte är ett optimalt analysverktyg handlar om förändring. Genom att analytiskt göra en distinktion mellan funktion och användning har vi kunnat se att dessa inte alltid överrensstämmer, att den faktiska användningen av ett offentligt rum inte nödvändigtvis är densamma som den föreskrivna användningen. I föregående kapitel konstaterade jag att Sheshi Vllazerim-Bashkim idag har karaktären av ett mellanrum, ett rum som man passerar från en punkt till en annan, som trots sin funktion som torg används som en länk. Användning och funktion korrelerar inte. Dess funktion har heller ingen samstämmighet med sin samtid, då torget med sitt namn och monument syftar till att hylla symbolvärden av en stat som inte längre finns. Detta exempel visar hur ett rum kan glida mellan olika analytiska kategorier, att dess betydelse inte är fast utan föränderlig. Ett rum i förändring går inte att helt förstå med idealtypsmatrisen, eftersom dess dimensioner är statiska. Precis som samhällen ständigt är under omvandling, ibland på ett mer radikalt och uppenbart sätt, är även rummets betydelse i ständig omformulering. Ett samhälle i en transitionfas, som rör sig från en ordning till en annan, befinner sig i någon mening i ett mellanrum. Offentliga rum i ett sådant samhälle kommer i analogi med detta att bli ’mellanrum’.

De två exemplen visar på brister i idealtypernas båda dimensioner. I den vertikala dimensionen, typ av samhällsordning, saknas en kategori för att beskriva ett samhälle i transition, i rörelse från en ordning till en annan. Matrisen kan inte fånga upp ett samhälle som befinner sig i ett mellanrum. I den horisontella dimensionen, typ av rum, saknas en kategori som kan fånga upp offentlig-rumsliga fenomen som inte tillhör den traditionella staden, utan som ifrågasätter och problematiserar dessa typer av rum. Det kan vara staket, eller länkar, platser vi passerar över/genom. Som ifrågasätter eller bryter sönder rummet.

Analysverktyget idealtyper är inte avsedda för att återspegla en sann bild av verkligheten utan en stiliserad. Med dem kan vi analysera samhället utifrån punktnedslag i tid och rum. Ovan har vi sett att vi utöver detta analysverktyg, för att på ett mer tillfredsställande sätt kunna förstå staden, behöver begrepp som kan förklara offentlig-rumsliga fenomen i dynamik. Samhället är i ständig omvandling, detta gäller även samhällen som som anses stabila, som Sverige, men märks kanske tydligare i samhällen i transition, som Kosovo. Med samhällets förändring och utveckling behöver vi också kunna se rummets transformation. I en fas av omvandling/omgestaltning bildas rum vars användning och funktion inte korrelerar, kanske därför att de tillhör olika samhällsordningar. För att kunna ta en analys av dessa rum vidare behöver vi nya begrepp. Vi behöver förstå mellanrummen. Mellanrummen har rimligtvis en logik, men hur ser den ut?

Vad som står klar är att 'mellanrummet' som ett offentlig-rumsligt fenomen är ett rum i förändring och/eller ett rumsligt fenomen som ifrågasätter traditionella former för offentliga rum. 'Mellanrummet' skiljer sig därmed från det postmoderna offentliga rummet som reagerar på samtida samhällsomvandlingar med upplösning eller försvinnande. Det är ett rum som i allra högsta grad fortfarande är kvar, det svarar istället med transformation, i fysisk bemärkelse, eller betydelseförändring. Det är ett offentlig-rumsligt fenomen i transition.

4.2 Framtida forskning

Ett av denna uppsats resultat är insikten om att det finns en lucka – ett mellanrum – i befintliga teorier som behandlar det offentliga rummet ur ett politiskt perspektiv. Vi behöver begrepp som förmår fånga ett offentligt rum i transformation och verktyg att teoretiskt analysera det utifrån.

Studier av maktens rumsliga dimension i förhållande till samhällsordning som präglas av antingen auktoritär kontroll eller medborgerlig offentlighet kan ge oss betydelsefulla insikter om hur staden som livsmiljö och politiskt rum fungerar under dessa ordningar. På samma sätt bör en förståelse hur denna fungerar i relation till ett samhälle i transitionsfas kunna ge oss ytterligare kunskap om staden i ett sådant samhälle. Men då krävs att vi först skapar oss en bättre förståelse av de offentliga rum som skapas i dessa samhällen, en typ av rum som jag kallat 'mellanrum'. Vi behöver förstå mellanrummets logik.

5 Referenser

- Amin, Ash – Thrift, Nigel, 2002. *Cities. Reimagining the Urban*. Cambridge/Oxford: Polity Press/Blackwell.
- Badersten, Björn, 2002. *Medborgardygd. Den europeiska staden och det offentliga rummets etos*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Bergström, Göran – Boréus, Kristina, 2005. *Textens mening och makt. Metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskursanalys*. Lund: Studentlitteratur.
- Bollens, Scott A., 2008. "Urbanism, Political Uncertainty and Democratisation" sid. 1255-1289 i *Urban Studies* vol. 45.
- Book, Tommy, 1996. *Balkanstaden, i ständig förvandling. Stadsbyggnadsmässigt och etniskt*. Växjö: Högskolan i Växjö.
- Borret, Kristiaan, 2005. "Diffusa städer" i Broms Wessel, Ola – Tunström, Moa – Bradley, Karin (red.) *Bor vi i samma stad? Om stadsutveckling, mångfald och rättvisa*. Stockholm: Pocky.
- Coward, Martin, 2006. "Against anthropocentrism: the destruction of the built environment as a distinct form of political violence" sid. 419-437 i *Review of International Studies* vol. 32.
- Dovey, Kim, 1999. *Framing places. Mediating power in built form*. New York: Routledge.
- Findley, Lisa, 2005. *Building change. Architecture, Politics and Cultural Agency*. London/New York: Routledge.
- Gabrielsson, Catharina, 2006. *Att göra skillnad. Det offentliga rummet som medium för konst, arkitektur och politiska föreställningar*. Stockholm: Axl Books.
- Harvey, David, 2002. "Social Justice, Postmodernism, and the City" i Fainstein, Susan S. – Cambell, Scott (red.) *Readings in Urban Theory*. Oxford: Blackwell.

- Harvey, David, 1973. *Social Justice and the City*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Hersher, Andrew, 2007. "Urbicide, Urbanism, and Urban Destruction in Kosovo" i *Theory & Event*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Hoxha, Eliza, 2006. "Pristina Escape". (Uppsats), Katholieke University, Leuven, Belgien.
- Kilian, Ted, 1998. "Public and Private, Power and Space" i Light, Andrew – Smith, Jonathan M (red.) *The Production of Public Space*. Lanham: Rowman & Littlefield Publishers, Inc.
- Kolhaas, Rem – Kwinter, Sanford – Boeri, Stefano (red.), 2000. *Mutations. Rem Kolhaas Harvard Project on the City*. Barcelona: Actar.
- Kärrholm, Mattias, 2004. *Arkitekturens territorialitet, till en diskussion om territoriell makt och gestaltning i stadens offentliga rum*. Lund: Institutionen för arkitektur, LTH, Lunds universitet.
- Lasswell, Harold D., 1979. *The Signature of Power. Buildings, Communication and Policy*. New Brunswick: Transaction Books.
- Leech, Beth L., 2002. "Asking questions: Techniques for Semistructured Interviews" sid. 665-668 i *Symposium*.
- Lefebvre, Henri, 1991. *The Production of Space*. Oxford: Blackwell.
- Malcolm, Noel, 1998. *Kosovo: A Short History*. London: Pan Books.
- Markus, Thomas A., 1993. *Buildings and Power. Freedom and Control in the Origin of Modern Building Types*. London/New York: Routledge.
- Sorkin, Michael, 1992. *Variations on a Theme Park. The New American City and the End of Public Space*. New York: Hill and Wang.
- Starr, Olivia, 2006. "The Unimagined City. Urban Development and Historical Identity in Pristina". (Uppsats), Northwestern University, USA.
- Weintraub, Jeff, 1997. "The Theory and Politics of the Public/Private Distinction" i Weintraub, Jeff – Krishan, Kumar (red.) *Public and Private in Thought and Practice. Perspectives on a Grand Dichotomy*. Chicago: the University of Chicago Press.

Intervjuer

- IP 1: Rreze Duli, executive director Advocacy Training & Resource Center (17 april 2008).
- IP 2: Ilir Gjinolli (arkitekt) lärare University of Prishtina, Faculty of Engineering and Architecture. Arkitekt vid URBAN+, privat arkitektbyrå. (16 april 2008).
- IP 3: Eliza Hoxha (arkitekt), lärare University of Prishtina, Faculty of Engineering and Architecture. (17 april 2008).
- IP 4: Florina Jerliu (arkitekt) ordförande Kosovos arkitektförbund. Lärare University of Prishtina, Faculty of Engineering and Architecture. Rådgivare för Pristinas borgmästare i frågor rörande fysisk planering. Ägaren till en arkitektbyrå. (18 april 2008).
- IP 5: Jeta Limani (arkitekt), Cultural Heritage without Borders. (16 april 2008)
- IP 6: Elvida Pallaska (arkitekt, Master of Urban Management and Development), Senior Planner vid The Institute for Spatial Planning. (16 april 2008).
- IP 7: Mejrusic Sejfullaiu (arkitekt), Pristina stadsbyggnadskontor. (14 april 2008).
Tolk från albanska till engelska: Ajshe Xhemaili.
- IP 8: Sali Shoushaj (arkitekt), Cultural Heritage without Borders i Pristina. (16 april 2008).
- IP 9: Shqipe Spaihu (arkitekt), lärare University of Prishtina, Faculty of Engineering and Architecture. Arkitekt vid URBAN+, privat arkitektbyrå. (17 april 2008).

6 Bilaga 1. Intervjuguide

1. Presentation and overview

- a) What is your role in relation to the planning process in Prishtina?
- b) What is the main issue for planners in/of Prishtina today?

2. Public spaces

- a) Which are the most important places in Prishtina today? Why?
- b) Where do people meet?
- c) Which places have been important in the city historically?
- d) Where did people demonstrate in 1989 (when Milosevic reduced the autonomous status of Kosova)?
- e) Where did people demonstrate in 1998 (before the war)?
- f) Where did people demonstrate for independence (during the last couple of years)?
- g) Where did people celebrate the independence (in February 2008)?
- h) Is there, according to you, a need for new public spaces? Where? How?

3. Prishtinas new function as a capital

- a) Where are the political institutions located today?
- b) Where are the new institutions planned to be located?
- c) How do you picture Prishtina in 10 years?